

Ana Mišković
povjesničarka umjetnosti
docentica na Odjelu za povijest umjetnosti
Sveučilišta u Zadru

Liturgijski ambijenti i instalacije
ranokršćanskog razdoblja na zadarskom
području

doktorska disertacija
Mentor: prof. dr. sc. Pavuša Vežić

Disertacija je obranjena 19. srpnja 2012. na
Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu,
pred povjerenstvom:
dr. sc. Miljenko Jurković, red. prof.
dr. sc. Ivan Matejčić, docent

SAŽETAK

Doktorski rad obrađuje šire zadarsko područje, točnije prostor dviju ranokršćanskih dijeceza: zadarske i skradinske. U naslovu stoji zadarsko područje iz razloga specifičnih stilskih obilježja koja su se širila i van opsega njegove dijeceze. Područje koje se obrađuje proteže se od Novalje na sjeveru pa do Srime na jugu. Kršćanstvo se u Zadru, glavnom gradu provincije, javlja dosta rano. U drugoj polovini 4. st. adaptacijom triju antičkih taberni na forumu nastaje prvi kršćanski oratorij. Razvijeni episkopalni kompleks podiže se tijekom 5. st. Unutar gradskog područja gradi se nekoliko crkava, a kršćanstvo se gotovo istovremeno širi i van opsega gradskih zidina – u manje municipije te u ruralna područja. Brojne građevine jednobrodne i trobrodne raščlambe te njihove instalacije, evidentirane su na više lokaliteta, a nerijetko su nastali u sklopu *villa rustica*.

Liturgijski prostori u kojima se odvija neki religijski čin mogu biti koncipirani u više oblika. To su prostori oratorija, bazilike, katekumeneja, krstionice, konsignatorija, martirija, mauzoleja, episkopija... Unutar njih nalazile su se liturgijske instalacije: oltar, konfesija, ciborij, katedra, subselij, ambon, ograda svetišta, *solea*, krsni zdenac.

Rekonstrukcija navedenih dijelova – instalacija i prostora kojeg su one stvarale, može se upotpuniti objašnjenjem njihovih funkcija. Funkcija se opet može objasniti interpretiranjem liturgije koja se u njima provodila. Zbog tog je razloga bilo potrebno proučiti ondašnju liturgiju i njene obrasce zastupljene u patrološkim izvorima i sličnoj povijesno liturgijskoj građi.

Metodom analogije s građom koja je porijeklom s drugih važnih ranokršćanskih lokaliteta (Rima, Ravenne, Milana, Soluna, Konstantinopola) i analizom liturgijskih dokumenata s istih područja dana je tipologija i kronologija ambijenata i instalacija na širem zadarskom području. Prepoznato je nekoliko stilskih faza crkvenog namještaja: mlađa datirana u kraj 5. – početak 6. st., faza justinijanskog razdoblja i sasvim kasna faza s početka 7. st. Također su uočene identične formalne odlike u arhitekturi kongregacijskih ambijenata u rastvaranju zidne mase bočnim vratima što se objašnjava liturgijskim procesijama urbanog karaktera. Postojanje prolaza na bočnim zidovima svetišta omogućuje jednostavniji istovremeni ulazak većeg broja vjernika u svetište. Taj fenomen urbanih kršćanskih procesija dosada nije bio zapažen u hrvatskoj znanosti. Dokazi ranokršćanskim procesijama leže u dokumentima konstantinopolskih patrijarha i povjesničara što ukazuje na povezanost zadarske crkve s Istočnom i prije razdoblja cara Justinijana. Štoviše, iste konstruktivne odlike uočene su u krstionicama episkopalnih kompleksa Soluna i Zadra te se i po tome očituje ambivalentnost dviju regija – Istoka i Zapada – u zadarskoj sredini već u drugoj polovini 5. st., što će se nastaviti i u mlađe ranosrednjovjekovno razdoblje.

U zaključnom dijelu iznesene su spoznaje o liturgiji rimskog obreda kao dominantnog ritusa, uz kojeg su se već u ranokršćanskoj fazi javili i dijelovi konstantinopolskog obreda što se manifestira u prirodi bizantskog stacionalnog sustava te u mogućim galerijama u sklopu zadarske katedrale. ✕

